

# КАФЕДРА НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

## Фах (спеціальний інструмент)

Освітній ступінь «Бакалавр»  
Спеціальність 025 «Музичне мистецтво»  
Освітньо-професійна програма «Музичне мистецтво»  
Балалайка

Статус Обов'язкова

Форма контролю Іспит, атестаційний іспит

|         |     |
|---------|-----|
| Курс    | 1–4 |
| Семестр | 1–8 |

|                   |     |
|-------------------|-----|
| ECTS              | 19  |
| Годин             | 570 |
| Індивідуальні     | 272 |
| Самостійна робота | 298 |

Інформація про викладача

|        |                                                                                                                                 |
|--------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ПІБ    | Муржа Олена Анатоліївна, викладачка кафедри народних інструментів Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського |
| e-mail | emurzha@ukr.net                                                                                                                 |

## АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс навчання розрахований на 4 роки та включає всебічну професійну підготовку молодого виконавця та майбутнього педагога.

Основна мета цієї програми – виявити практичну допомогу у вихованні музиканта-виконавця. Головним у програмі для педагогів є її перша частина – методичне обґрунтування. В ньому максимально використана теорія формування виконавської майстерності, балалаєчника та практичні рекомендації, складені на ґрунті багаторічного виконавського і педагогічного досвіду, узагальнені й науково обґрунтовані за останні роки в дисертаційних та монографічних працях відомих фахівців. Отже, виникає можливість створення комплексного методичного обґрунтування для інших народних інструментів, але з урахуванням її специфіки.

Пропонуємо таку побудову першої частини програми: загальні настанови щодо перспективи становлення музиканта-виконавця відносно курсів; накопичення знань та вмінь, методика організації навчального процесу в музичному навчальному закладі; технічний мінімум; загальні завдання в опануванні художнім репертуаром; тематичний зміст та обсяг індивідуального робочого плану студента; залікові вимоги з технічного мінімуму; зразки індивідуальних програм відносно семестру; умовна класифікація репертуару за принципом інтелектуально-художньої складності; рекомендована методична література.

Друга частина програми – рекомендований репертуар за жанрами і формами.

Відповідно до навчального плану в розділі "Народні інструменти" музичні вузи України готують фахівців найвищої кваліфікації з жанру балалаєчного мистецтва:

концертних виконавців-солістів, ансамблістів, оркестрантів та педагогів для середніх та вищих учбових закладів.

Перед викладачем стоять творчі завдання: по-перше, виховання громадянина, патріота України, широко обізнаного у проблематиці інших галузей знань - сучасної політики, історії, культури, науки, літератури, мистецтва; по-друге, виховання високопрофесійного музиканта, артиста, який досконало володіє своєю майстерністю.

#### **Мета навчання:**

Випускник кваліфікації «Бакалавр музичного мистецтва» повинен: добре володіти навичками інтерпретації творів найрізноманітніших стилів і жанрів, читанням нот з листа, бути здатним до виконавського редагування репертуару, його аранжування, перекладення, транскрипції і творчої обробки музичного матеріалу (народної пісні, оригінальних творів, в т.ч. написаних для інших інструментів).

Випускник повинен знати:

- основи теорії та методології інтерпретації музичних творів у виконавстві;
- основи теорії та методології формування виконавської майстерності балалаєчника;
- теорію музики, гармонію, поліфонію, аналіз музичних форм, основи композиторської творчості;
- методику роботи над музичним твором (соло, в ансамблі, в оркестрі);
- психологію музично-виконавської діяльності;
- загальну історію музично-виконавського мистецтва і специфіку суміжних його різновидів;
- історію балалаєчного мистецтва і його специфіку;
- історію музики;
- народну творчість;
- історію музичної естетики і філософію,
- основи літературної, образотворчої, художньої творчості та театрального мистецтва.

Таким чином, клас з фаху є осередком, що акумулює знання не лише свого, а, певною мірою, й інших курсів, що читаються у вузі.

Звідси – високі вимоги до педагога, який повинен майстерно володіти інструментом, а також глибоко знати і методично використовувати у своїй педагогічній діяльності знання з названого циклу предметів.

Випускник повинен мати такий комплекс навичок:

- слухо-моторної орієнтації у повному діапазоні звучання балалайки;
- різноманітного характеру контактування зі струною в органічному поєднанні з рухами звуковидобуваючої руки;
- протистояння лабільності, пристосованості рук до особливостей будови балалаєчного грифу, розташування струн і ладків;
- використання відчуття ваги рук як засобу доцільної організації музично-ігрових рухів;
- різноманітних форм музично-ігрових рухів та технічних засобів;
- володіння різноманітними прийомами і засобами балалаєчного звуковидобування з динамікою та артикуляцією;
- всебічної координації музично-ігрових рухів та психомоторної координації;
- різноманітних засобів акцентуації;
- штрихової техніки;
- поєднання динамічної процесуальності з мікро- та макроструктурою музичного твору;
- вимовлення різноманітних формул мікроструктурного інтонування;
- тембрової процесуальності;

- володіння власними емоціями;
  - самостійної роботи над музичним твором;
  - артистичної поведінки на сцені;
  - багатоплосинного, попереджувального, контролюючого та корегуючого слухання в процесі гри на інструменті;
  - швидкого, міцного і довготривалого запам'ятовування музичного твору;
  - опанування окремими технічними складностями;
  - всебічного аналізу фортепіанного (та іншого) супроводу солюючій балалайці та творчого пристосування його до вимог ансамблевого виконавства;
  - опанування суто сольної гри на балалайці оригінальних творів.
- Для більш ефективної комунікації з метою розуміння структури навчальної дисципліни та засвоєння матеріалу використовується електронна пошта, Viber, Zoom.

## **ПЕРЕЛІК ТЕМ**

### **Робота над інструментальними творами малої форми**

Тема 1. Виявлення рівня професійної ерудиції та творчих уявлень студента.

Тема 2. Спрямованість роботи на осмислення головних вимог до творів віртуозного характеру.

Тема 3. Робота над принципами аплікатури з метою досягнення артикуляційної та інтонаційної виразності звучання на інструменті.

Тема 4. Типовість та особливості форми твору, що вивчається.

Тема 5. Опанування вправ для подолання технічних складностей.

### **Робота інструктивним матеріалом**

Тема 1. Робота над розвитком технічних можливостей студента з урахуванням рівня його попередньої підготовки та індивідуальних фізико-моторних якостей.

Тема 2. Опанування мелізматикою, з урахуванням стилістики композитора з метою удосконалення музично-виконавської майстерності.

Тема 3. Робота над технічними і жанрово-стильовими особливостями капризів композиторів XIX століття.

Тема 4. Оволодіння ковзанням, як суто специфічних прийомів гри на балалайці.

Тема 5. Самостійне опрацювання рекомендованих викладачем додаткових вправ

для удосконалення музично-виконавської майстерності балалаєчника.

### **Робота над твором крупної форми**

Тема 1. Втілення форми через засоби музичної виразності для відтворення стилістики твору.

Тема 2. Виявлення рівня професійної ерудиції та творчих уявлень студента.

Тема 3. Аналіз особливостей перекладень скрипкових та фортепіанних творів для балалайки творів великої форми, з метою виявлення виконавських і технічних складностей.

Тема 4. Вивчення специфіки ансамблевої гри балалайки з фортепіано.

Тема 5. Робота над особливостями оригінальних творів великої форми для балалайки, їх технічними, артикуляційними та динамічними особливостями.

### **Робота над творами для балалайки соло**

Тема 1. Робота над освоєнням суто специфічних прийомів гри на балалайці.

Тема 2. Розвиток розуміння значення творів для балалайки соло у концертному репертуарі майбутнього виконавця.

Тема 3. Аналіз форми твору для балалайки соло, з метою відповідного відтворення задуму композитора.

Тема 4. Робота над технічними складностями.

Тема 5. Вивчення стилістики виконуваного твору, з метою концертного виконання.

### **Робота над інструментальними творами малої форми**

Тема 1. Робота над творами малої форми для балалайки, їх ритмічними, артикуляційними та динамічними особливостями з урахуванням вимог стилю і жанру.

Тема 2. Активізація самостійності творчих музичних рішень, виконавської ініціативи в інтерпретації творів.

Тема 3. Розвиток тембрального уявлення, колористичних можливостей інструмента при виконанні творів малої форми.

Тема 4. Особливості виконання перекладень творів малої форми для

балалайки. Тема 5. Самостійне вивчення одного оригінального твору малої форми.

### **Робота над твором кантиленного характеру**

Тема 1. Робота над тремоло, як суто специфічним прийомом гри на балалайці.

Тема 2. Розвиток тембрового мислення, підбір та застосування засобів музичної виразності, необхідних для втілення образу.

Тема 3. Засвоєння особливостей аплікатури балалаєчника при виконанні творів кантиленного характеру.

Тема 4. Розвиток внутрішнього слуху, як передумови точного відтворення виконуваної музики.

Тема 5. Виховання навичок самостійного підбору репертуару та самостійної роботи над твором кантиленного характеру.

### **Робота над твором епохи Бароко**

Тема 1. Робота над перекладенням твору з метою стилістично точного відтворення композиторського задуму.

Тема 2. Засвоєння особливостей мелізматичної доби епохи Бароко.

Тема 3. Виховання навички «відчуття темпу» з метою доцільного використання у виконавській практиці при грі творів епохи Бароко.

Тема 4. Робота над аналізом форми твору як необхідною складовою до набуття музично-виконавської майстерності.

Тема 5. Самостійне вивчення одного твору з метою перевірки засвоєнного матеріалу.

### **Робота над твором епохи Романтизму**

Тема 1. Робота над комплексом професійних вимог до виконавського втілення романтичного стилю.

Тема 2. Робота над аплікатурою балалаєчника з урахуванням динамічного розвитку мелодії.

Тема 3. Виховання навички динамічного розвитку з метою відповідного відтворення кульмінації твору.

Тема 4. Робота над особливостями легато та легато-портато на балалайці.

Тема 5. Самостійний розбір твору епохи Романтизму.

### **Робота над віртуозним твором**

Тема 1. Аналіз форми твору та його технічних складностей.

Тема 2. Робота над виконанням пасажів методом «ланцюжка» з метою досконалим оволодінням технічних складностей.

Тема 3. Робота над аплікатурою віртуозних творів з метою оволодіння технікою музично-ігрових рухів та їх скоординованістю.

Тема 4. Досягнення артикуляційної та інтонаційної виразності звучання. Тема 5. Самостійне вивчення одного віртуозного твору.

### **Робота над твором кантиленного характеру сучасних українських композиторів**

Тема 1. Робота над видами тремоло та їх застосуванні у даному творі.

Тема 2. Аналіз твору методом виявлення реального, умовно-реального та гіпотетичного задуму композитора з метою втілення власної інтерпретації.

Тема 3. Робота над миттєвою зміною позиції, застосування глісандо застосовувати

різними прийомами правої руки, не порушуючи динамічний розвиток твору.

Тема 4. Сприяння самостійному пошуку нового оригінального репертуару методом особистого спілкування з сучасними українськими композиторами.

Тема 5. Застосування набутих навичок гри та формування їх досконалості.

### **Робота над оригінальним твором крупної форми сучасних українських композиторів**

Тема 1. Аналіз форми твору з метою досконалого відтворення композиторського задуму.

Тема 2. Робота над штриховою технікою та видами аплікатури з метою урахування фізіологічних особливостей пальців рук виконавця.

Тема 3. Робота над артикуляцією балалаєчника у виконуваному творі.

Тема 4. Робота над ансамблевою злагодженістю як умовою необхідності концертного виступу.

Тема 5. Самостійний аналіз інтерпретаторських версій виконуваного твору з метою пошуку власного виконавського стилю.

### **Робота над оригінальними творами малих форм для балалайки соло сучасних композиторів**

Тема 1. Особливості роботи над оригінальними творами малих форм українських композиторів.

Тема 2. Робота над колористичними прийомами гри на балалайці: флажолети, різні гітарні прийоми гри правої руки.

Тема 3. Аналіз стилістичних особливостей оригінальних творів для балалайки соло.

Тема 4. Вирішення інтерпретаторських задач, їх стильових та образних ознак.

Тема 5. Стимулювати формування самостійного музичного мислення та самовираження студента з метою втілення власної інтерпретаторської концепції в творі.

### **Робота над творами з елементами поліфонії для балалайки соло**

Тема 1. Ознайомитись з основними принципами виконання поліфонічних творів на балалайці.

Тема 2. Розкрити значення правої руки балалаєчника у грі поліфонічних творів.

Тема 3. Особливості значення внутрішнього слуху та його розвитку для виконання поліфонічних творів.

Тема 4. Ознайомлення та вивчення поліфонічних творів, написаних для народних інструментів з метою збагачення репертуару.

Тема 5. Аналіз оригінальних поліфонічних творів для балалайки.

### **Робота над підготовкою до сольного виступу**

Тема 1. Систематизувати й узагальнити знання та вміння у галузі балалаєчного виконавства, сформулювати на їх основі професійні виконавські навички, переконання, світогляд.

Тема 2. Робота над мотивацією як основною рушійною силою на шляху до обрання музично-виконавської діяльності як діяльності професійної.

Тема 3. Розкриття індивідуальних рис музичних творів, їх стильових, ознак та оволодіння специфікою музичної форми і комплексом засобів музично-виконавської виразності.

Тема 4. Планування та підготовка до роботи з концертмейстером з метою оптимізації часу.

Тема 5. Розкриття творчої особистості виконавця-балалаєчника, набуття осмисленої виконавської гри.

### **Вдосконалення набутого комплексу професійних виконавських навичок**

Тема 1. Продовження роботи над розкриттям творчої особистості студента, розвитком його технічних та художньо-виконавських можливостей.

Тема 2. Вміння складати програми різного цільового призначення (академконцерт, тематичний концерт, сольний концерт, відділення, екзамен, концерт-лекція, конкурс, тощо).

Тема 3. Стимулювати інтерес до нових публікацій нотного матеріалу, подій в мистецькому житті (конкурси, концерти, конференції, майстер-класи, прем'єри), які б сприяли зростанню загальнокультурного і професійного рівня.

Тема 4. Відвідування студентом художніх музеїв, виставок, театрів, читання літератури і подальше спілкування на ці теми.

Тема 5. Виявити у студента зріле та завершене музичне мислення, естетичне почуття та високий художній смак.

#### **Робота над підготовкою до виконання програми Атестаційного іспиту з фаху**

Тема 1. Виховання навичок самостійного мислення.

Тема 2. Розвиток уваги, самоконтролю, музичної пам'яті та творчої ініціативи.

Тема 3. Робота над технічними складностями з метою їх підпорядкованості художнім вимогам.

Тема 4. Формування емоційної гнучкості та пристосованості до умов концертного виступу.

Тема 5. Мотивування зусиль випускника на розкриття цілісної концепції творів державної програми.

### **ФОРМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ**

Індивідуальні заняття, самостійна робота.

### **НАВЧАЛЬНІ РЕСУРСИ**

Нотний матеріал відповідного балалечного репертуару, музикознавча та методична література за фахом представлені у вільному доступі в бібліотеці та читальній залі Академії, інтернет-ресурси. Репетиційні приміщення в навчальних аудиторіях, концертних залах Академії надається для проведення занять, репетицій та концертних виступів відповідно розкладу. За умови дистанційного навчання під час карантину або форс мажорних обставин, всі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали студенти можуть знаходити на сайті бібліотеки Академії <http://lib.knmau.com.ua>.

### **МЕТОДИ КОНТРОЛЮ**

**1. На перших етапах опрацювання програми, викладач виявляє рівень знань, умінь і навичок студентів для вивчення обраного твору – співвідношення складності твору з професійними можливостями студентів.**

**2. Поточний контроль.**

Викладач здійснює постійний контроль під час практичних занять з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу, виявлення проблем та усунення недоліків.

**3. Технічний залік та академічний концерт.**

Студенти виконують програмні вимоги даних контрольних заходів перед кафедрою та отримують зауваження та рекомендації для подальшої роботи.

**4. Міжсеместровий та підсумковий контроль.**

Екзамени/атестаційний іспит у період зимової та літньої сесій оцінює кафедральна комісія/атестаційна комісія, враховуючи професійний та творчий розвиток студентів дисципліни «Фах (спеціальний інструмент)» освітнього ступеню «Бакалавр».

### Система оцінювання

| № з/п | Контрольний захід оцінювання | Всього % |
|-------|------------------------------|----------|
| 1.    | Практичні завдання           | 35       |
| 2.    | Самостійна робота            | 40       |
| 3.    | Іспит                        | 15       |
| 4.    | Атестаційний екзамен         | 10       |
|       | Всього                       | 100      |

### Критерії оцінювання

Студент з оцінкою **(90-100) балів «Відмінно»(А)** повністю розкрив свої природні виконавсько-сценічні дані: бездоганне виконання програми, яке демонструє оволодіння технічними і художньо-образними завданнями, відсутність будь-яких недоліків, переконлива інтерпретація найрізноманітніших стилів і жанрів, виявляє образно-художнє мислення, виконавську експресію і волю, віртуозність, точно передає драматургію твору виконавськими засобами виразності. Студент досконало володіє технічними прийомами гри на балалайці та штрихами, бездоганно виконує музичні твори відповідно до програмних вимог, природньо музикує, вільно, артистично тримається на сцені. Має найвищий рівень художнього та інтелектуального самовираження для майбутньої професійної діяльності виконавця.

Також на оцінку можуть впливати і суб'єктивні чинники, як працездатність, позитивна мотивація навчання, рівень складності програми, темп неухильного творчого зростання, конкурсні відзнаки та досвід виступів на значних сценах.

Студент з оцінкою **(82-89) балів – «Добре»(В)** достатньо розкрив свої виконавсько-сценічні дані, володіє технічними, художніми і артистичними прийомами виконання, досить майстерно володіє інструментом, виявляє образно-художнє мислення і володіння технічними прийомами гри на балалайці та штрихами. Студент демонструє відповідність виконуваних творів рівню підготовки, має добре розвинений художній смак та інтелект. Виконання програми впевнене, цілеспрямоване.

Студент з оцінкою **(74-81) бал – «Добре»(С)** має розвинений інтелект, художній смак, навички самостійного опанування обраною спеціальністю. Демонструє артистичний темперамент, відповідність виконуваних творів рівню підготовки, але виконання деяких творів не завжди переконливе. Є зауваження відносно якості звуку, артикуляції, володінні технічними засобами виразності гри на балалайці.

Студент з оцінкою **(64-73) бали – «Задовільно» (D)** недостатньо добре володіє виконавсько-інтерпретаторськими навичками, має проблеми з опануванням окремими технічними складностями, вмінням швидкого, міцного і довготривалого запам'ятовування музичного твору. Програма здебільшого середнього рівня складності. Обмеженість в технічному плані не дозволяє проявитися артистизму та стабільності гри на балалайці. Проте підготовка студента дозволяє сподіватися на подальший професійний зріст.

Студент з оцінкою **(60-63) бали – «Задовільно» (E)** має слабкі технічні навички і невиразну артикуляційно гру. Програма певною мірою відповідає рівню його художнього та технічного розвитку, але не відпрацьована в плані інтерпретаторського мислення і розуміння стилю. Звуковидобування невпевнене та різке, аплікатурні принципи сформовані частково.

Оцінку **(35-59) балів – «Незадовільно»(FX)** отримують студенти, які недостатньо

розкрили свої виконавські можливості, але мають можливість повторного складання іспиту. Програма низького рівня складності. Інтерпретаторське мислення і розуміння стилю виявляється фрагментарно. Проте, при наполегливій подальшій роботі можливий певний професійний зріст.

Оцінку **(1-34) бал – «Незадовільно»(F)**, отримують студенти, які не відповідають жодному з вищезазначених критеріїв. Рівень складності програми низький. Студент володіє певними навичками та уміннями при виконанні музичних творів, які значною мірою не відповідають рівню його підготовки. Технічні навички гри на балалайці потребують ретельного опрацювання в плані інтонування, артикуляції та звуковидобування.

### **ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ**

Навчальна дисципліна може викладатися для більшості студентів з особливими освітніми потребами.

### **ПОЗААУДИТОРНІ ЗАНЯТТЯ**

У межах вивчення навчальної дисципліни передбачається підготовка до участі у конкурсах, концертах, конференціях, майстер-класах.

### **РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**

1. Блінов Є.Г. Методичні рекомендації до курсу навчання гри на балалайці. – 2007.
2. Блінов Є.Г. Про систему умовних позначок в нотному записі для балалайки. – К., 1983.
3. Давидов М.А. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва. - К., 1998, 223 с.
4. Давидов М.А. Проблеми розвитку академічного народно-інструментального мистецтва в Україні. - К., 1998., 207 с.
5. Костогриз С. О. Виконавство на балалайці Харківщини як складова українського музичного мистецтва : автореф. дис. канд. Мистецтвознавства. Харків, 2016. 19 с.
6. Костогриз С. Віктор Заболотний – інтерпретатор першого українського концерту для балалайки з симфонічним оркестром . Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. нац. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського [ред. та упор. Л. В. Шаповалова]. Харків, 2014. Вип. 40: Когнітивне музикознавство. С. 192–204.
7. Костогриз С. Жанрово-стильова система балалайкового мистецтва України на сучасному етапі. Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф., 22 – 23 квітн. 2015 р., м. Харків. Харків : Вид-во ХДАК, 2015. С. 90-91.
8. Самітов В. Творче спрямування процесу спільної діяльності викладача та студента
9. Самітов В. Творче спрямування процесу спільної діяльності викладача та студента як умова становлення особистісних якостей музиканта-виконавця. - К.: Консерваторія, рукопис, 1992